MISCELLANEA EPIGRAPHICA

Am grupat sub acest titlu două probleme distincte, a căror legătură constă numai în faptul că sînt, de mai multă sau mai puţină vreme, controversate. Prima se referă la perioada clasică a civilizaţiei daco-getice; cealaltă se înscrie în epoca romană a istoriei Daciei. Se înţelege că rîndurile de mai jos nu au cîtuşi de puţin pretenţia de a rezolva definitiv problemele aflate în discuţie; ele nu fac altceva decît să exprime părerea autorului şi, eventual, să aducă unele precizări de detaliu.

1. Problema existenţei scrierii la daco-geţi în perioada clasică (sec. I î.e.n. — I e.n.)

În ciuda unor informaţii literare care lăsau să se înţeleagă că dacii din timpul lui Decebal cunoşteau şi utilizau scrierea, probabil cu litere latine şi chiar în limba latină[1], în ciuda descoperirii pe Dealul Grădiştii a unor blocuri de calcar pe care erau incizate 1—3 litere greceşti[2], specialiştii au dat mai demult, în genere, un răspuns negativ întrebării dacă dacii au cunoscut scrierea[3].

Săpăturile sistematice conduse de Constantin Daicoviciu în Munţii Orăştiei au avut, cred, darul să lămurească problema. Ele au dovedit, mai întîi, că blocurile de calcar marcate cu litere greceşti pot fi împărţite în două categorii:

a) Blocuri purtînd cîte o singură literă (B sau C de obicei, dar uneori şi altele[4]), incizată pe undeva pe la mijlocul suprafeţei; de regulă, litera este aceeaşi pentru mai multe blocuri din acelaşi zid. Asemenea blocuri s-au descoperit în zidurile de incintă ale diferitelor cetăţi (Blidaru, Sarmizegetusa) sau în zidurile unor turnuri-locuinţă (Blidaru, Căpîlna).

b) Blocuri de calcar lucrate cu deosebită grijă şi purtînd pe una din feţe (bine netezită), la unul din colţuri, două sau trei (rareori una singură sau mai multe de trei) litere greceşti, care trebuie citite uneori vertical, alteori orizontal. Asemenea blocuri au fost descoperite numai pe Dealul Grădiştii *(Sarmizegetusa regia)*.

În al doilea rînd, săpăturile de pe Dealul Grădiştii au dovedit că toate blocurile din a doua categorie provin dintr-un singur loc, chiar dacă unele din ele au ajuns să fie încastrate de romani în zidul, refăcut, al cetăţii. Ele făceau parte din zidul care despărţea cele două terase (a X-a şi a XI-a) ale incintei sacre, formînd, pare-se, un fel de balustradă.

---

[1] Cassius Dio, LXVII, 7; LXVIII, 8.

[2] Vezi S. Jakó, în *ActaMN*, X, 1973, p. 621 şi 638—639 (textul şi desenele-anexă ale lui J. Molitor şi L. Barta, care constituie lista obiectelor descoperite pe Dealul Grădiştii cu ocazia săpăturilor din 1804 şi lăsate pe loc); M. J. Ackner, în *AVSL*, I, 1843, p. 22.

[3] Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 919—934; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 480, care credea că aceste litere sînt semne făcute de meşterii greci pentru potrivirea pietrelor în ziduri.

[4] Un bloc de calcar purtînd litera Θ frumos incizată se află în paramentul exterior al zidului de pe latura sudică a cetăţii a II-a de pe Blidaru.

https://biblioteca-digitala.ro

Deosebirea dintre cele două categorii de blocuri cu litere greceşti este destul de importantă pentru a motiva interpretarea lor diferită. Literele izolate de pe blocurile din prima categorie sînt, fără îndoială, semne de pietrar, deşi nu se poate preciza dacă avem de-a face cu semne „de carieră" (adeverind, deci, munca unei anumite echipe sau extragerea pietrei dintr-un anumit sector) ori cu semne „de destinaţie", care arătau cărei construcţii îi era destinat un lot de blocuri[5]. Oricum, nici în acest caz nu cred că literele urmau să-i ajute pe constructori la potrivirea blocurilor în zid.

Pe blocurile din a doua categorie literele sînt prea numeroase şi prea diverse pentru a fi putut avea acest rost. Pe lîngă aceasta, construcţia din care provin era dintre cele mai simple şi nu era nici o nevoie de semne speciale, cu atît mai mult cu cît astfel de semne lipseau la clădirile mai mari şi mai complicate.

Acestea sînt motivele care l-au determinat pe C. Daicoviciu să tragă concluzia că dacii cunoşteau scrierea şi o foloseau[6].

Interpretarea grupurilor de litere greceşti de pe blocurile din incinta sacră a Sarmizegetusei este o altă chestiune. C. Daicoviciu considera că totalitatea lor reprezenta un *album* de regi, mari preoţi sau alţi demnitari daci[7]. În ce mă priveşte, ţinînd seama de faptul că multe din aceste „microinscripţii" conţin numai consoane, că altele cuprind semne care nu aparţin alfabetului grecesc clasic şi că altele par să reprezinte adevărate monograme, am socotit că nu avem de-a face cu vocabule comune din limba dacică, ci cu antroponime şi, eventual, cu simboluri[8]. Aceasta m-a îndemnat să accept explicaţia dată de C. Daicoviciu.

Puţin mai tîrziu, A. Bodor şi-a însuşit concluzia savantului clujean privind utilizarea scrierii de către daci, dar a propus o nouă interpretare a grupurilor de litere greceşti de pe blocurile din incinta sacră, considerîndu-le, în totalitatea sau măcar în majoritatea lor, drept cifre şi punîndu-le în legătură cu sistemul calendaristic exprimat de sanctuarele de pe Dealul Grădiştii[9]. Tentantă, această ipoteză merită o discuţie aparte, cu alt prilej. Important este faptul că şi în cazul cînd ar avea o semnificaţie prevalent numerică, literele greceşti în chestiune dovedesc utilizarea scrierii de către daci; aş spune chiar că ele ar reprezenta o dovadă şi mai puternică, deoarece originalitatea sistemului calendaristic dacic este evidentă[10] şi incizarea cifrelor cu greu ar putea fi pusă pe seama unor meşteri greci.

În fine, I. Glodariu a admis şi el teza lui C. Daicoviciu privind existenţa scrierii cu litere greceşti la daci[11].

Ultima abordare a problemei îi aparţine lui I. I. Russu şi este, din anumite puncte de vedere, surprinzătoare.

Ocupîndu-se de pătrunderea scrierii în Dacia intracarpatică, epigrafistul clujean afirmă, în primul rînd, că „materialele" ce poartă o literă sau un mic grup de litere „indică utilizarea şi cunoaşterea scrierii[12] numai spre sfîrşitul veacului I e.n., adică ceva mai tîrziu — în mod firesc, s-ar spune chiar: necesar — decît în zonele extracarpatice (Oltenia), mai apro-

---

[5] A doua ipoteză mi se pare mai probabilă.

[6] C. Daicoviciu şi colaboratorii, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 118—121.

[7] C. Daicoviciu, în *IstRom*, I, 1960, p. 327.

[8] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 230.

[9] A. Bodor, în *Crisia*, 1972, p. 27—35.

[10] Vezi H. Daicoviciu, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 249—251; G. Charrière, în *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, LX, 1963, nr. 7—8, p. 410; Em. Poenaru, C. Samoilă, S. Bobancu, *Originalité et exactitude du calendrier dace*. Comunicare prezentată la al II-lea Congres internaţional de tracologie, Bucureşti, 4—10 septembrie 1976.

[11] I. Glodariu, *Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Cluj, 1974, p. 168.

[12] E vorba, desigur, de un *lapsus calami*, căci nu cred ca autorul să se fi gîndit la *utilizarea* scrierii *înainte* de *cunoaşterea* ei.

https://biblioteca-digitala.ro

piate de lumea şi cultura greco-romană"[13]. Afirmaţia, care pare să lege utilizarea scrierii de domnia lui Decebal, nu este coroborată nici de datele arheologiei, nici de cele istorice. În incinta sacră a Sarmizegetusei, epocii lui Decebal îi corespunde nivelul construcţiilor de andezit, în timp ce blocurile cu litere greceşti sînt de calcar; pe de altă parte, indiciile cronologice de care dispunem pledează pentru o datare a celor dintîi construcţii de aici încă în prima jumătate a secolului I î.e.n.[14] Apoi, cucerirea de către Burebista a litoralului pontic a pus în contact direct centrul dacic din Munţii Orăştici cu civilizaţia grecească, fapt dovedit, printre altele, de tehnica de inspiraţie elenistică utilizată la construirea zidurilor dacice[15]. Dacă Burebista ajunge să-l folosească drept ambasador pe lîngă Pompeius pe grecul Acornion din Dionysopolis[16], nu cred că a fost nevoie să treacă mai bine de un secol pentru ca semnele alfabetului grecesc să-şi facă apariţia şi în ţinuturile intracarpatice.

Problema principală nu este însă aceea a datării exacte a pieselor discutate, ci aceea a conţinutului, a semnificaţiei lor. I. I. Russu consideră „ceva mai verosimilă" „o teză mai recentă", potrivit căreia literele de pe blocuri „erau simple semne de zidar (arhitect), cifre în formă de litere aplicate pentru indicarea legăturii fiecărei piese de construcţie în zidul clădirii"[17]. Rămîne, totuşi, inexplicabil de ce pentru construirea unei simple balustrade a unui banal zid de susţinere meşterii au avut nevoie de peste 80 de blocuri marcate cu litere, în timp ce la construcţii mult mai complexe (turnul pentagonal de la Sarmizegetusa, turnurile-locuinţă de la Costeşti, bolta cisternei din cetatea Blidarului) această necesitate nu s-a simţit deloc. Dintre toate explicaţiile posibile, teza „semnelor de zidar" mi se pare cea mai puţin fondată[18].

I. I. Russu are, desigur, perfectă dreptate atunci cînd spune că scrierea a fost importată din sfera culturii greceşti a Pontului Stîng[19], dar cu aceasta nu spune nimic nou[20]. Are dreptate şi cînd afirmă că acestea nu pot fi „texte în limbă dacică"[21], dar care cercetător serios a afirmat că avem de-a face, în acest caz, cu veritabile texte?[22].

---

[13] I. I. Russu, în *AIIACluj-Napoca*, XIX, 1976, p. 39. Notez că o traducere germană a articolului respectiv (*AIIACluj-Napoca*, XIX, 1976, p. 29—53) a apărut, cu mici deosebiri, în volumul *Epigraphica*, (Bucureşti), 1977, p. 33—50. Datarea tîrzie propusă de I. I. Russu pare să fie acceptată de Şt. Lemny, în *AIIAlaşi*, XIV, 1977, p. 705.

[14] Vezi H. Daicoviciu şi I. Glodariu, în *ActaMN*, XIII, 1976, p. 77.

[15] Vezi C. Preda şi A. Doicescu, în *Histria*, II, Bucureşti, 1966, p. 304 şi fig. 68, p. 308 şi fig. 74.

[16] Vezi G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, vol. I, Serdicae, MCMLVI, nr. 13.

[17] I. I. Russu, *op cit.*, p. 42. Nu înţeleg de ce autorul consideră această teză drept recentă, cînd ea se întîlneşte încă la Vasile Pârvan (v. *supra*, nota 3). Dar mai ales nu înţeleg de ce trimite (p. 42, nota 24) pentru această teză la studiul lui A. Bodor, care, aşa cum s-a văzut mai sus, dă cu totul altă interpretare blocurilor scrise din incinta sacră.

[18] Ipoteza lui C. Daicoviciu despre un *album* de regi, mari preoţi etc. i se pare lui I. I. Russu „preluată mecanic dintr-o generaţie în alta" (p. 40). Este oare mai puţin „mecanică" o preluare după patru decenii, aşa cum s-a întîmplat cu teza lui Vasile Pârvan? Se cuvine, de altminteri, subliniat faptul că marele savant, spre deosebire de I. I. Russu, nu avea la dispoziţie decît cele cîteva blocuri semnalate de M. J. Ackner şi că el nu putea şti că blocurile cu litere provin dintr-o construcţie atît de simplă.

[19] I. I. Russu, *loc. cit.*

[20] Cf., de exemplu, C. Daicoviciu, în *IstRom*, I, p. 328.

[21] I. I. Russu, *loc. cit.*

[22] Luată în totalitatea ei, fraza nu e tocmai clară: „nu pot fi nicidecum „texte în limbă dacică", ci numai produse ca o puternică dovadă în plus despre influenţa venită din partea maieştrilor pontici adoptată şi urmată de „elevi-ucenici" geto-daci din Munţii Transilvaniei, poate chiar pînă la supunerea şi „lichidarea" lor de către armatele Romei în anul 106" (*loc. cit.*). Cuvîntul „produse" trebuie interpretat ca substantiv sau ca formă verbală? În versiunea germană a studiului se foloseşte termenul „Beweisstücke" („probe", „piese pro-

https://biblioteca-digitala.ro

După părerea mea, problema rămîne deschisă. Dacă adepților ipotezei unui *album* li se poate cere să reconstituie nume dacice din grupurile de litere de pe blocuri, ceea ce — să recunoaștem — nu s-a încercat temeinic pînă acum, ipoteza unor cifre reflectînd calcule astronomice trebuie și ea, pentru a fi acceptată, să ducă la constatări coerente și logice, iar susținătorii „semnelor de zidar" au datoria să producă analogii *semnificative* din arhitectura daco-getică sau măcar din cea grecească[23].

Din dezbaterea privind existența scrierii la daco-geți nu puteau, evident, lipsi cele două ștampile juxtapuse (DECEBALVS și PER SCORILO), repetate de patru (sau de cinci?) ori pe pereții unui mare vas conic descoperit într-una din locuințele așezării civile de la Sarmizegetusa[24]. Inscripția a fost interpretată de C. Daicoviciu ca fiind redactată în limba dacică și însemnînd „Decebal, fiul lui Scorilo". Acceptată de Vl. Georgiev[25], I. I. Russu[26], de semnatarul acestor rînduri[27] și de alții, această interpretare a fost contestată de Vl. Hanga[28], V. Pisani[29] și K. Horedt[30]. Acești trei autori au exprimat părerea că stampilele nu reprezintă altceva decît o marcă de olar (chiar dacă proprietarul officinei din care a ieșit vasul era regele Decebal însuși) și că limba „microinscripției" este latina.

Revenind, după cum se vede, asupra părerii sale inițiale, I. I. Russu scrie că ipoteza unui text în limba geto-dacică „azi nu mai este de luat în considerare, lipsită fiind de bază științifică și comparativă, ca un produs de iz romantic al primei entuziasmări a descoperitorilor, al imaginației necontrolate imediat după descoperirea cioburilor și reconstituirea impozantului vas „geto-dacic" confecționat după tehnica și stilul greco-roman..."[31]. Conținutul lingvistic al stampilelor este roman (în limba latină); stampilele erau o simplă „marcă" de atelier, a unui meșter *(figulus)* sau proprietar cu numele Decebalus, foarte probabil chiar ultimul rege al daco-geților. Cît despre Scorilo, el este, fără îndoială, olar[32]. Vasul cu inscripție este „un prețios document-*unicum* al relațiilor economice, tehnice și culturale dintre Dacia și lumea romană la sfîrșitul veacului I. e.n."[33].

Noua poziție a lui I. I. Russu în această problemă este, practic vorbind, identică aceleia exprimate de K. Horedt[34]. Ea reclamă cîteva observații și precizări.

---

batorii"), mai limpede. Oricum, important este faptul că această influență elenă a fost „adoptată și urmată" de „elevii-ucenici" autohtoni ai meșterilor pontici: aceasta înseamnă că literele cu pricina n-au fost incizate neapărat de meșteri greci.

[23] Desigur că semnele de potrivire și de asamblare au fost pe larg folosite în arhitectura elenă. Dar, așa cum foarte just remarcă A. Bodor (*op. cit.*, p. 30), „după asamblarea blocurilor semnele nu se mai vedeau, deoarece au rămas ascunse pe laturile invizibile ale blocurilor. În cazul blocurilor de la sanctuarele de pe Dealul Grădiștii nu poate fi vorba de semne de potrivire, deoarece literele descoperite au fost aplicate tocmai pe suprafețele vizibile ale blocurilor".

[24] Vezi C. Daicoviciu și colaboratorii, în *SCIV*, VI, 1—2, 1955, p. 201—204.

[25] Vl. Georgiev, *Trakijskijat ezik*, Sofia, 1957, p. 25—26.

[26] I. I. Russu, în *IstRom*, I, p. 262, nota 1: „În formula „Decebalus per Scorilo"... se ascunde cuvîntul *per* «fiu», lat. *puer* etc..."; cf. idem, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, București, 1967, p. 115.

[27] H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 99—100.

[28] Vl. Hanga, *Crestomație pentru studiul statului și dreptului R.P.R.*, I, București, 1955, p. 52.

[29] V. Pisani, în *Paideia*, XVI, 1961, p. 246.

[30] K. Horedt, în *SCIV*, 24, 1, 1973, p. 109—110.

[31] I. I. Russu, în *AIIACluj-Napoca*, XIX, 1976, p. 45. În treacăt fie zis, există o tehnică *greco-romană* și un stil *greco-roman* în ceramică? În genere, arheologii disting fără prea mare dificultate ceramica grecească de cea romană și, mai ales, romană provincială.

[32] Idem, *op. cit.*, p. 46.

[33] Idem, *op. cit.*, p. 50.

[34] Vezi *supra*, nota 30.

https://biblioteca-digitala.ro

Este inexactă afirmaţia că ipoteza unei inscripţii dacice a fost rodul unui prim moment de entuziasm al descoperitorilor. Referindu-se la cele două stampile[35], C. Daicoviciu arăta că ele pot da naştere la interpretări diferite, unele din ele întemeindu-se pe ipoteza că inscripţia ar fi redactată în limba latină. În acest caz, înţelesul ei ar fi „Decebal prin Scorilo", cele două nume fiind purtate de proprietarii vasului, de doi meşteri olari sau, eventual, de regele Decebal şi de un meşter care a executat vasul. În mod obiectiv, C. Daicoviciu arăta că o asemenea interpretare ar fi sprijinită de caracterul latin al literelor, cu formele lor ce trimit în jurul anului 100 e.n.

Dificultăţile de care se lovea această ipoteză erau însă considerabile. Interpretarea lui „per" ca o prepoziţie latinească era greu de acceptat şi din pricina lipsei unor analogii convingătoare[36], şi din pricina faptului că această prepoziţie cere cazul acuzativ, imposibil de postulat în forma *Scorilo*[37]. Nici traducerea cuvîntului „per" prin „pentru" nu era acceptabilă. Toate acestea l-au făcut pe C. Daicoviciu să abandoneze calea pe care o cercetase *mai întîi* şi să încerce tălmăcirea şi interpretarea inscripţiei pornind de la ipoteza că ea era redactată în limba dacică. După cum se vede, interpretarea „dacică" a stampilelor n-a fost cîtuşi de puţin „un produs de iz romantic al primei entuziasmări"; ea a fost adoptată de C. Daicoviciu *numai după ce* ipoteza latină fusese examinată şi găsită inacceptabilă

Să fie stampilele o simplă „marcă" de olar? Greu de crezut. Pe vasele romane (în special pe cele aparţinînd aşa-numitei *terra sigillata* şi pe opaiţe) se află, în imensa majoritate a cazurilor, cîte o singură stampilă (rareori două) şi aceea într-un loc mai puţin vizibil. În schimb, pe vasul dacic de la Sarmizegetusa, perechea de stampile se repetă de cel puţin patru ori, într-o zonă unde este foarte vizibilă. La aceasta se adaugă şi dificultatea semnalată de K. Horedt: înlocuirea lui *fecit* cu absolut neobişnuitul *per*[38].

Dar personajele amintite? Evident, vasul nu ne oferă certitudinea *matematică* a faptului că avem de-a face cu *regele* Decebal şi cu *regele* Scorilo, iar nu cu un Decebal şi un Scorilo oarecare. Pentru cine nu uită însă că folosirea scrierii e rară la daci, e de necrezut că hazardul ne-a pus în faţa a doi particulari, care poartă nume regeşti[39].

Să rezumăm, deci. Decebal şi Scorilo sînt atestaţi de izvoarele referitoare la Dacia preromană numai ca regi, iar informaţia lui Frontinus despre Scorilo se referă la o epocă ce i-ar permite acestuia să fie tatăl lui Decebal[40]. Pe de altă parte, indicarea filiaţiei este un procedeu larg răspîndit în antichitate, iar elementul *-per* în limba dacică are într-adevăr,

---

[35] Vezi *supra*, nota 24.

[36] Lipsă recunoscută de K. Horedt, *op. cit.*, p. 110: „punctul vulnerabil al argumentaţiei, în ipoteza că inscripţia ar fi latină, este deocamdată faptul că în locul obişnuitului *fecit* se foloseşte la Grădiştea Muncelului *per*".

[37] Pentru I. I. Russu, *op. cit.*, p. 46 şi nota 33, aceasta nu constituie o piedică, deoarece confuzii de cazuri există chiar şi în inscripţiile oficiale latine. Este adevărat. Dar una este să constaţi asemenea erori în inscripţii sigur latine şi alta să admiţi eroarea pentru a decreta drept latină o epigrafă care poate fi şi altceva.

[38] Vezi nota 36.

[39] Este de presupus că tocmai aceasta l-a făcut pe I. I. Russu să admită că proprietarul atelierului era regele Decebal însuşi. Problema se pune însă şi pentru Scorilo, menţionat (sub forma *Scorylo*) ca *dux Dacorum* de Frontinus (*Strategemata*, I, 10, 4); numele său este foarte asemănător cu al lui *Coryllus*, alt rege dac, amintit de Iordanes (*Getica*, 74) printre urmaşii lui Burebista. Mă întreb, de altminteri, dacă nu cumva existau la daci nume exclusiv regale sau măcar rezervate personajelor de rang foarte înalt, căci toate cazurile în care cele două nume discutate aici sînt purtate de oameni de rînd datează de după cucerirea Daciei (vezi I. I. Russu, *op. cit.*, p. 46, nota 34).

[40] Vezi H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 102—103.

https://biblioteca-digitala.ro

ca şi *-poris*, înţelesul de „fiu"[41]. În aceste condiţii se explică greu refuzul obstinat de a admite traducerea „Decebal, fiul lui Scorilo"[42].

La drept vorbind, acest refuz, coroborat cu respingerea ipotezei că literele de pe blocurile din incinta sacră a Sarmizegetusei ar putea exprima antroponime geto-dace, echivalează cu negarea posibilităţii ca dacii să fi utilizat alfabetul grecesc şi pe cel latin pentru redarea sunetelor propriei lor limbi. Dacii s-au dovedit, deci, incapabili, după părerea lui I. I. Russu, să ajungă — fie şi în sec. I e.n. — la stadiul atins de traci încă în secolul al V-lea î.e.n.[43]

În ce mă priveşte, nu împărtăşesc această părere.

2. Precizări în legătură cu inscripţia de la Cumidava

În anul 1944, Mihail Macrea publica o inscripţie onorifică descoperită în castrul de la *Cumidava* (Rîşnov)[44]. Închinată Iuliei Mamea, epigrafa fusese ridicată de unitatea militară care staţiona în castrul rîşnovean. Numele acestei unităţi ridică o problemă controversată pînă astăzi; tocmai în această privinţă aş vrea să aduc cîteva precizări.

În cadrul inscripţiei, numele trupei ocupă rîndurile 7—9. Acestea sînt parţial mutilate, rîndul 9 fiind chiar martelat, dar vizibil. M. Macrea reconstituia numele astfel: *coh(ors) VI no[va C]umidavensi[um Al]exandriana* (fig. 1), semnalînd, fireşte, greşeala lapicidului care, în epitetul imperial al cohortei, folosise genetivul în loc de nominativ.

Lectura lui M. Macrea a fost contestată de A. Alföldi, care a propus întregirea numelui trupei în *coh(ors) Vind(elicorum) [c.R. C]umidavensi[s Al]exandriana*[45].

---

[41] Vezi I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 115.

[42] Scopul acestui refuz categoric pare a fi eliminarea lui Scorilo din seria urmaşilor lui Burebista şi înlocuirea lui cu ipoteticul Thiamarcos (I. I. Russu, în *AIIACluj-Napoca*, XIX, 1976, p. 50). În felul acesta s-ar explica înverşunarea autorului *(ibid.)*: „Scorilo... nu poate fi înglobat sub nici un motiv în suita de suverani ai „dinastiei" geto-dacice, precum s-a încercat, decît dacă ar fi luat(ă) drept bună, valabilă interpretarea ca „inscripţie în limba daco-getică" a mult controversatei formule olăreşti din marca officinei „Decebalus-Scorilo" ce prin „etimologia" contorsionată s-ar traduce cu „Decebal, fiul lui Scorilo", forţînd mereu lucrurile deliberat şi renitent în manieră amatoristă pentru perpetuarea unei ficţiuni lingvistice agreată de unii arheologi din România şi din Bulgaria (ce nu par a fi destul de familiarizaţi cu criteriile generale în comparatistică şi în epigrafia greco-romană)". Trec peste faptul că Vl. Georgiev cu greu ar putea fi definit ca arheolog şi că de la C. Daicoviciu, autorul ipotezei „dacice" bazate pe o „etimologie contorsionată" dovedind „amatorism" şi o neîndestulătoare familiarizare cu „criteriile generale în comparatistică şi în epigrafia greco-romană" (sau numai cei care perpetuează această ipoteză, pardon! „ficţiune lingvistică", să fie vinovaţi de respectivele păcate?), a avut adeseori însuşi I. I. Russu de învăţat cîte ceva. Dar mă simt obligat să subliniez că, indiferent de interpretarea stampilelor de pe vasul de la Sarmizegetusa, Scorilo îşi are locul său, atestat de Frontinus, printre regii daci de după Burebista. Curios este faptul că I. I. Russu, încredinţat că l-a eliminat pe Scorilo definitiv, îşi caracterizează cu modestie ipoteza în felul următor *(ibid.)*: „Numai în interpretarea realistă arheologică şi filologic-lingvistică de mai sus, stampila-inscripţie daco-romană din Grădiştea de Munte poate să contribuie la umplerea acelor bine cunoscute lacune cam mari în documentarea disponibilă azi cu privire la istoria Daciei în intervalul de un veac şi jumătate dintre Burebista şi Decebalus..."

[43] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 41—42, consideră drept tracice inscripţia de pe faimosul inel de la Ezerovo şi textul de pe o placă de piatră descoperită la Kiolmen, ambele cu litere greceşti.

[44] M. Macrea, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 234—261.

[45] A. Alföldi, în *Magyarok és románok*, I, p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro

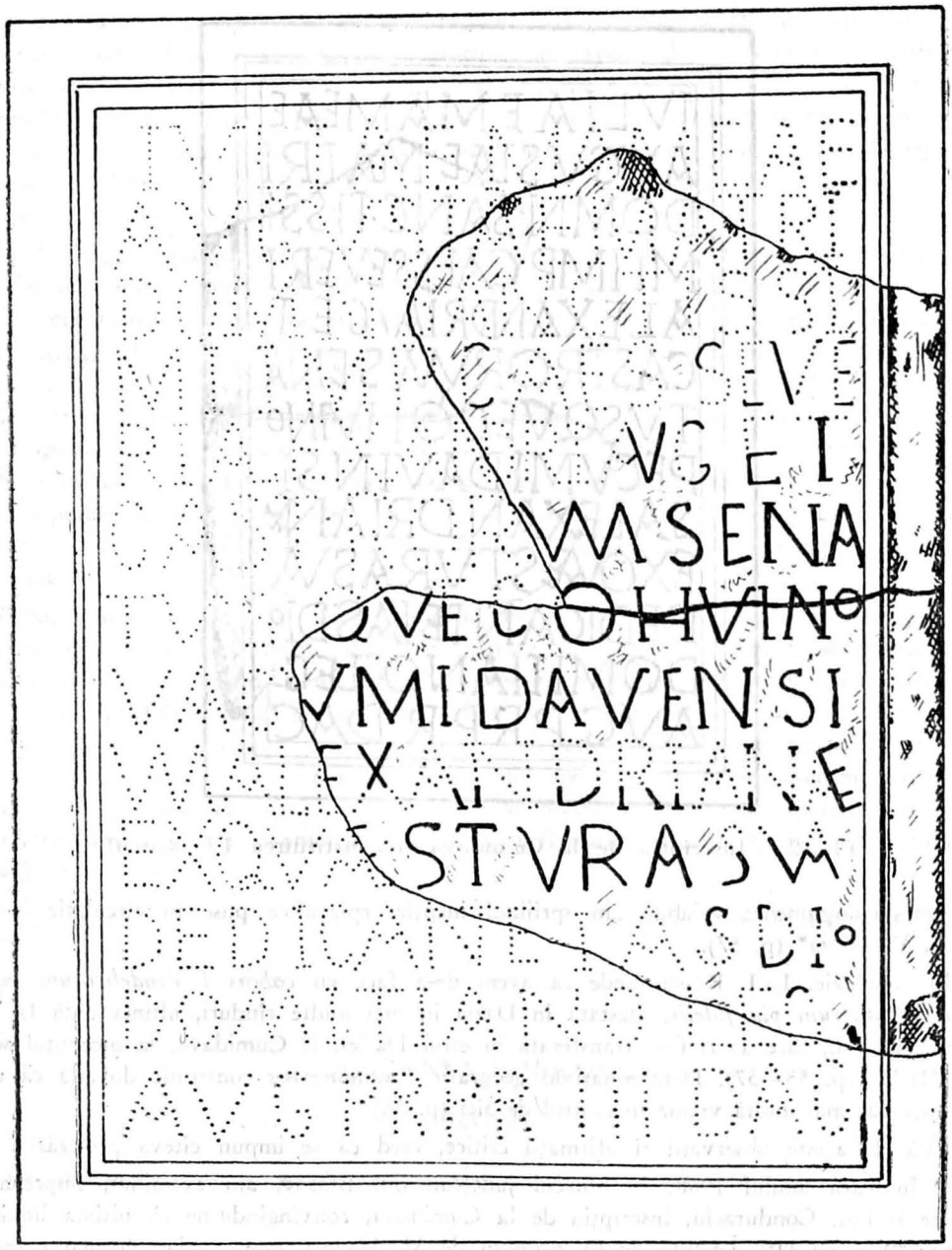

Fig. 1 — Inscripţia de la Cumidava (reconstituirea M. Macrea).

Mai recent, I. I. Russu a reluat chestiunea[46] (fig. 2), declarîndu-se de acord cu lectura lui A. Alföldi, dar afirmînd că aceasta fusese soluţia propusă de el „oral, fără efect" (p. 51) descoperitorului inscripţiei. Epigrafistul clujean este însă mult mai aspru în judecăţile sale decît istoricul maghiar. După ce afirmă că ultima literă din rîndul 7 al inscripţiei este un D şi nu un O (p. 50), el este de părere că lectura *VI nova* este „ineptă" (p. 50, nota 14), că „reconstituirea grafică denaturată" antrenează „spre interpretări aberante" (p. 51) şi

[46] I. I. Russu, în *AIIACluj-Napoca*, XVII, 1974, p. 46—58.

https://biblioteca-digitala.ro

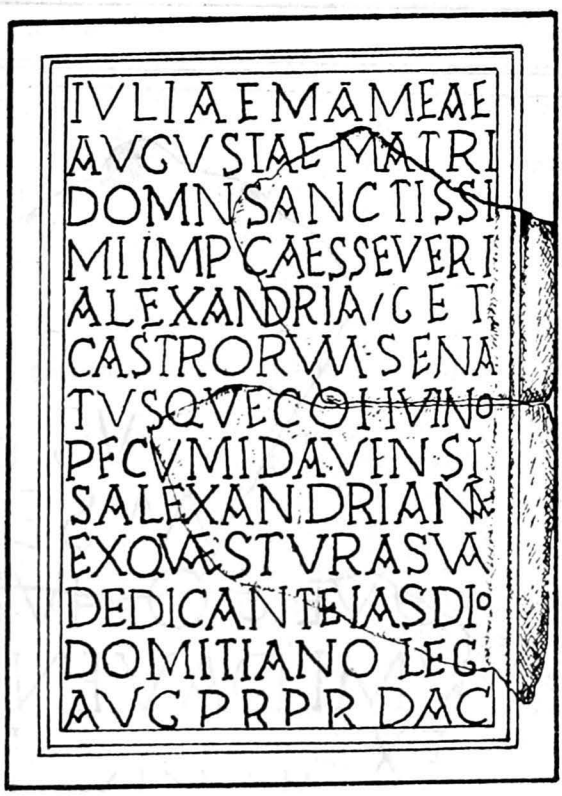

Fig. 2 — Inscripţia de la Cumidava (reconstituirea I.I. Russu).

că nu există argumente valabile „în sprijinul inepţiei epigrafice puse în circulaţie la 1944 cu „coh. VI Nova" (p. 57).

În concluzie, I. I. Russu crede că avem de-a face cu *cohors I Vindelicorum miliaria civium Romanorum pia fidelis*, atestată în Dacia în mai multe rînduri, ultima dată la Tibiscum, în 211 e.n., care ar fi fost transferată în estul Daciei, la Cumidava, la începutul secolului al III-lea (p. 55—57). Determinativul geografic *Cumidavensis* constituie dovada că unitatea a staţionat mai multă vreme în castrul de aici (p. 58).

Faţă de aceste observaţii şi afirmaţii critice, cred că se impun cîteva precizări:

a) În vara anului 1968, la Muzeul judeţean din Braşov, am examinat, împreună cu R. Syme şi Em. Condurachi, inscripţia de la Cumidava, convingîndu-ne că ultima literă din r. 7 este O şi nu D[47]. Lectura cu O, propusă de M. Macrea, este, aşadar, formal corectă şi atunci întregirea *no[va]* aproape că se impune. Evident, poate fi vorba de o greşeală a lapicidului, care a incizat în piatră O în loc de D; în acest caz însă, nu cred că-şi mai au justificare etichetări de felul „lectură ineptă" sau „inepţie epigrafică".

b) Recunoscînd că lectura *cohors Vindelicorum Cumidavensis* este foarte plauzibilă (bineînţeles, dacă se admite că lapicidul a greşit), nu cred, totuşi, că oricare altă explicaţie trebuie aprioric înlăturată. Mă gîndesc, de exemplu, la observaţia lui N. Gostar că recruta-

[47] În mod normal, n-aş fi utilizat un asemenea argument lipsit de temelie scrisă şi publicată; mi-am îngăduit, totuşi, s-o fac pentru că şi I. I. Russu recurge la această metodă atunci cînd e vorba de paternitatea lecturii *coh(ors) Vind(elicorum)*.

https://biblioteca-digitala.ro

rea, sub Severus Alexander, a 20 de cohorte din Palmyra este la fel de improbabilă ca și recrutarea a șase sau șapte cohorte din teritoriul cumidavens, deși se cunoaște o *cohors XX Palmyrenorum*[48]; în acest caz, ne-am putea gîndi mai degrabă la o numerotare în continuare a cohortelor severiene, regiunea în care au fost recrutate fiind indicată printr-un epitet-determinativ geografic. Dacă se acceptă această idee, atunci teritoriul cumidavens a dat numai două cohorte *(cohors VI* și *cohors VI nova)* sau chiar numai una, care a suferit o refacere: evenimentul s-ar înscrie în domeniul posibilului.

c) Pe lîngă litera O de la sfîrșitul r. 7 al inscripției[49], lectura *cohors Vindelicorum* mai întîmpină anumite piedici. Nu este clar de ce *cohors I Vindelicorum miliaria civium Romanorum pia fidelis* se mută, la începutul secolului al III-lea, de la Tibiscum la Cumidava. Nu se înțelege de ce, după o asemenea eventuală mutare, dispare numărul de ordine al unității, care pînă atunci figura și în inscripții, și pe materialul tegular[50]. În sfîrșit, este greu de înțeles de ce, după o staționare de aproape un secol în castrul de la Tibiscum, trupa nu-și ia epitetul *Tibiscensis*, dar după unul sau două decenii de presupusă prezență la Rîșnov dobîndește epitetul *Cumidavensis*. Toate acestea sînt întrebări la care studiul lui I. I. Russu nu răspunde în nici un fel. Dacă se acceptă lectura *coh(ors) Vind(elicorum) C[umidavensi]s*, este mai firesc să ne gîndim la *cohors II Vindelicorum* sau la *cohors III Vindelicorum*, despre care nu se știe unde au staționat[51].

Cred, așadar, că lectura *cohors Vindelicorum Cumidavensis* este o lectură plauzibilă, dar nimic mai mult. Ea nu este încă demonstrată și, la drept vorbind, se bazează pe o presupusă eroare de lapicid. Chiar dacă descoperiri viitoare o vor confirma, aceasta nu justifică nici epitetele folosite de autor la adresa celui care l-a precedat în publicarea epigrafei, nici faptul că, într-un studiu în care se risipește atîta erudiție pentru a se sprijini lectura lui A. Alföldi, nu s-a găsit nici măcar un cuvînt pentru a sublinia meritul pe care studiul lui M. Macrea, cu toată critica la care se pretează într-adevăr anumite elemente de interpretare istorică, îl are incontestabil acela de a fi stabilit identitatea anticei Cumidava cu Rîșnovul de astăzi.

HADRIAN DAICOVICIU

MISCELLANEA EPIGRAPHICA

(Résumé)

L'étude doit paraître prochainement dans une langue de circulation internationale.

[48] N. Gostar, în *AnUnivIași*, XV, 1, 1969, p. 28. Pentru I. I. Russu (*op. cit.*, p. 49—50), imposibilitatea recrutării unui număr atît de mare de trupe din zona Cumidavei este un argument major împotriva lecturii *coh(ors) VI no[va]*.

[49] Notez că, așa cum se vede în fig. 1 și 2, această literă este cu mult mai mică decît celelalte pentru evidente rațiuni de spațiu. Lapicidul a mai folosit odată procedeul, în antepenultimul rînd al epigrafei, tot pentru litera O. În r. 7, care ne interesează, ligatura N+D s-ar fi putut realiza foarte simplu, fără micșorarea celei de-a doua litere, ceea ce nu era posibil în cazul N+O. Este și acesta un așa-zis „mărunțiș" epigrafic, din categoria acelora, cărora I. I. Russu (*op. cit.*, p. 51, nota 18) le dă, pe bună dreptate, importanță.

[50] Vezi I. I. Russu, *op. cit.*, p. 54—57.

[51] Vezi I. Piso, în *StCl*, XVIII—XIX (sub tipar).

https://biblioteca-digitala.ro